

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

Türk Kültürü ve
HACI BEKTAŞ VELÎ
Araştırma Dergisi

Turkish Culture
and
Hacı Bektash Velî
Research Quarterly

Güz | 2009/51
Autumn

ŞAH İSMAİL'İN EŞİ TAÇLI BEGÜM

TAJLU BEGUM, THE WIFE OF SHAH ISMAIL

Tufan GÜNDÜZ^{1*}

ÖZET

Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında yapılan Çaldıran savaşının önemli tartışma konularından birisi de Şah İsmail'in eşi Taçlı Begüm'ün Osmanlıların eline esir düşüp düşmediği meselesidir. Çünkü bu mesele hem Osmanlı hem de Safevî tarihçileri tarafından utanç, cinsiyet, namus, psikolojik üstünlük gibi kavramların gölgesinde takdim edilmektedir. Osmanlı kaynaklarına göre Taçlı Hanım, savaşta esir edilmiş ve Osmanlı bürokratlarından Tacizâde Cafer Çelebi ile evlendirilmiştir. Safevî kaynakları ise onun esaretinden hiç söz etmezler, birkaç gün kaybolduğunu yazarlar. Osmanlı ve Safevî kaynaklarının karşılaştırmalı incelenmesi sonucunda onun bir - iki gün dahi olsa Osmanlıların eline esir düştüğü; ancak, hemen serbest kaldığı ve Şah İsmail'in yanına döndüğü tespit edilmiştir. Bu yüzden onun Anadolu'da kalması ve Tacizâde Cafer Çelebi ile evlendirilmiş olması ihtimal dahilinde değildir. Şah İsmail döneminde sarayın etkili kişilerinden biri olan Taçlı Hanım'ın, Şah İsmail'in ölümünden sonra da ordu ve bürokrasi üzerinde etkinliği sürmüştür. Ömrünün sonlarında ise gözden düşmüş, haremde çıkarılarak Şiraz'a sürgün edilmiştir. Bu makalede Taçlı Hanım'ın Çaldıran Savaşında esir düşüp düşmediği konusu tartışılmış ve onun biyografisine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Taçlı Begüm, Taçlı Hanım, Şah İsmail, Çaldıran Savaşı, Yavuz Sultan Selim, Safeviler, Osmanlılar.*

ABSTRACT

Another important controversial issue of the Çaldıran war that took place between Yavuz Sultan Selim and Shah Ismail is whether Tajlu Khanum, the wife of Shah Ismail, was taken as a captive by the Ottomans or not. This issue is presented by both Ottoman and Safavid historians in terms of shame, honour, sexuality and psychological superiority. According to Ottoman documents, Tajlu Begum Hanım was taken as a captive and she was made to marry Tacizade Cafer Celebi, one of the Ottoman bureaucrats. As to the Safavid documents, they never mention about her captivity and it is only written that she was lost just for a few days. When Ottoman and Safavid documents are examined comparatively, it is understood that she was taken by Ottoman as a captive at least for a few days but later she was released and she returned to Shah Ismail. So it is impossible that she stayed in Anatolia and was made to marry Tacizade Cafer Celebi. Tajlu Khanum, one of the most influential people in the Palace of Shah Ismail, had a great influence on the Army and bureaucracy even after the death of Shah Ismail. Yet, during the last years of her life, she lost her importance, she was sent out of the harem and was exiled to Shiraz. In this article, the question of whether Tajlu Khanum was taken as captive by the Ottomans or not has been discussed and her biography has been given.

Key Words: *Tajlu Khanum, Tajlu Begum, Shah Ismail, Caldıran War, Yavuz Sultan Selim, Safavids, Ottomans.*

^{1*} Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında yapılan Çaldıran savaşının önemli tartışma konularından bir de Şah İsmail'in eşi Taçlı Begüm'ün Osmanlıların eline esir düşüp düşmediği meselesidir. Utanç, cinsiyet, namus, psikolojik üstünlük gibi kavramların gölgesinde değerlendirilen bu hadise Osmanlı kaynaklarının pek çoğunda yer alırken, Safevî kaynaklarında hiçbir şekilde bahsedilmez.

Taçlı Hanım'ın asıl adı Bigi Hanım olup Musullu Türkmenlerinden Hamza Bey Bektaşlı'nın oğlu Mihmad Bey'in kızıdır (Kadı Ahmed 1359/1971: I/290)². Onun Musullu Türkmenlerin mensubiyetine dair herhangi bir tereddüt bulunmamakla birlikte (Kadı Ahmed 1359/1971: I/176; Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 121-123), Alem-Ara-yı Şah İsmail adlı eserde Taçlı Begüm'ün Şamlu Türkmenlerinden Abidin Han'ın kızı olduğunu, güzelliği, yiğitliği ve cesareti ile dikkat çektiğini, kardeşi Durmuş Han ile güreşip onu yendiğini; bu vasıflarından Şah İsmail'e bahsedilince onun evlenmek üzere talip olduğunu, fakat kızın ok ve yay ile kendisinden üstün gelecek, güreşte kendisini yenecek bir kişi ile evleneceğini söylediğini, savaşa gitmesine engel olunmadığı sürece Şah ile evlenebileceğini bildirdiğini; Şah İsmail'in de kızın şartlarını kabul ederek onunla evlendiğini kaydetmektedir (Anonim 1349/1971: 80-81). Burada nakledilenler Dede Korkut destanlarında Kam Püre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçen Banu Çiçek'in Beyrek ile evlenmeden önce öne sürdüğü şartlar ile benzeşmektedir (Gökyay 1985: 59)³. Buradan alınmış olması muhtemel olan bu hikâyenin, aslında Taçlı Begüm'ün Çaldıran savaşına katılmasının kendisinin cesaretinden kaynaklandığını ve Şah İsmail'in onu engellemediğini söylemek üzere kurgulandığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki, onun Şamlu Türkmenlerine mensubiyetine dair hiçbir delile sahip değiliz. Walter Hinz ise Taçlı Hanım'ı Akkoyunlu Sultanı Yakup Bey'in kızı olarak kabul eder (Hinz 1992: 78). Ancak o, bu bilgiyi Venedikli seyyah Angiolello'ya dayandırmaktadır, ki bunun tamamen asılsız olduğu açıktır (Gündüz 2005: 82).

Bigi (Taçlı) Hatun, Şah İsmail'in Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırdığında Kızılbaşların katliamından kurtulmak amacıyla Murat Bey Cihanşahlı'nın reisliğindeki Musullu Türkmenleriyle birlikte Firuzkûh beldesinin hakimi Hüseyin Kiya Çelâzî'ye sığınmıştı (Hurşah b. Kubad el-Hüseyinî 1379/2001: 27-28). Hüseyin Kiya Çelâzî'nin Hüseyin'in sığınmasına rağmen Şah İsmail'in hareketini destekle-

² "Taçlı Begüm'ün Türkmenlere yakınlığı/akrabalığı vardı" (Kadı Ahmed 1359/1971: I/176).

³ Banu Çiçek, Beyrek'e: "... Gel şimdi bey yiğit, seninle ava çıkalım, eğer senin atın benim atımı geçerse, onun binicisini de geçersin. Hem seninle ok atalım, beni geçersen onu da geçersin. Hem de seninle güreşelim, beni basarsan onu da basarsın." der. İkisi yarışmaya başlar. Nihayet Beyrek üstün gelir ve evlenirler.

memiş, hatta ona muhalefet etmiş (Hurşah b. Kubad el-Hüseyinî 1379/2001: 24-25)⁴, Şah'ın adamlarından İlyas Bey Aykutoğlu'nu öldürmüştü. Bunun üzerine Şah İsmail bizzat Hüseyin Kiya'nın üzerine yürümüş, uzun süren kuşatmalardan sonra Gül Handan ve Asta kalelerini zaptetmiş; Hüseyin Kiya'yı da ele geçirip kafese kapatmıştı. Kalede bulunanların büyük bir bölümü esir edilmiş veya katledilmişti. Hüseyin Kiya'ya sığınmış olan Musullu Türkmenleri de bu katliamdan nasibini almış, Murat Bey Cihanşahlı feci şekilde öldürülmüştü (İskender Bey Türkmen 1377/1999: 1/49-50; Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 121-123; Abdi Beg Şirazî 1369/1991: 42). Şah İsmail esirler arasında Bigi Hanım'ı görmüş ve kendisine eş olarak seçmişti (1503) (Hurşah b. Kubad el-Hüseyinî 1379/2001: 27-28)⁵. Cevahirü'l-Ahbar'da onun kardeşleriyle birlikte şahın haremine dahil edildiği kaydedilmektedir (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 121, 122)⁶. Bu evlilikten sonra o Taçlı Hanım, Taçlı Begüm, Şah Bigi Hanım adlarıyla anılmaya başlanmıştı.

Taçlı Begüm'ün, Şah İsmail'in üzerinde tesirli olduğu, devlet kademesinde yapılan tayin ve azillerde sözünün geçtiği anlaşılıyor (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 122)⁷. Bu cümleden olarak, Emir Han Musullu, Herat'ta iken, Babür padişahı ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle Şii ulemeden Mir Muhammed Mir Yusuf'u öldürtünce, bu durum Şah İsmail'in çok zoruna gitmiş, onu görevden alıp Tebriz'e çağırtmıştı (1521/22). Emir Han öldürüleceğini düşündüğünden Taçlı Hanım'a sığınmış, bu suretle Şah'ın gazabından kurtulmuştu (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 127)⁸.

⁴ "Hüseyin Kiya, Şia mezhebinden olmasına rağmen Türkmenlerin kandırmasıyla yoldan çıkıp, Şah'a muhalefet ediyordu." (Hurşah b. Kubad el-Hüseyinî 1379/2001: 24-25)

⁵ "Taçlı Hanım'ın hal tercümesi şöyledir: Bu büyük hanımefendi Musullu taifesindedir. Akkoyunlu Türkmenlerinin fetretî döneminde kavmi ve akrabasıyla birlikte, emniyeti ve ferahlığı olmayan Hüseyin Kiya Çelavi'nin memleketine gitti. Daha önce zikredildiği üzere Asta kalesi feth edildiğinde bu hanımefendi de kalenin içinde idi. Hazret-i Şah Hisarı seyrederken mübarek bakışları esirler arasındaki bu hatuna düştü. Şah onu mutemed adamlarından birine emanet etti. Bir müddet sonra evlendi ve Taçlı Hanım denildi" (Hurşah b. Kubad el-Hüseyinî 1379/2001: 27-28)

⁶ "Asta kalesinin fethinin ardından Begüm Musullu da kız kardeşleriyle birlikte hareme geldi. Güzelliği ile şöhret bulduğundan Şah'a eş olmayı kabul etti. Taçlı Hanım diye söylendi." (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 121-122).

⁷ "Şah onu çok severdi. Onun sözü Şah üzerinde o kadar etkiliydi ki, saray ileri gelenlerinden veya devlet adamlarından birinin bir müşkili olduğunda ya da Şah'ın gazabına uğradıklarında Taçlı Hanım'a müracaat ederlerdi ve o vartadan kurtulurlardı." (Hurşah b. Kubad el-Hüseyinî 1379/2001: 28)

⁸ "Emir Han Musullu Taçlı Hanım'ın akrabalarından idi." (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 123); Keza, Ustaclu Türkmenleri Kadı Cihan'ı öldürmek isteyince Begüm Musullu onu korudu ve öldürülmesini engelledi", (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 149).

Taçlı Hanım'ın Çaldıran savaşına katılması konusuna gelince: Hasan Rumlu (Ahsenü't-Tevarih) ve İskender Bey Münşi Türkmen (Alem Ara-yı Abbasî) gibi devrin önemli tarihçileri başta olmak üzere pek çok kaynak Taçlı Hanım'ın Çaldıran savaşına katıldığına dair haberlerden hiç bahsetmemektedir. Hurşah b. Kubad ise onun Çaldıran savaşından sonra güven içinde olduğu haberinin Şah İsmail'e ulaştırılmasının sevinç yarattığını bildirerek, savaşta yer aldığını ima eder (Hurşah b. Kubad el-Hüseynî 1379/2001: 70)⁹. Anonim Alem Ara-yı Şah İsmail, daha önce Taçlı Hanım'ın cesur ve savaşçı bir hanım olduğundan bahsettiği hikâyesini onun Çaldıran savaşına bizzat katıldığını bildirerek tamamlamaya çalışır (Anonim 1349/1971: 527; Kadı Ahmed 1359/1971: I/527). Keza yine müellifi belli olmayan Alem-Ara-yı Safevî adlı eser de Taçlı Hanım'ın savaş meydanında olduğunu kaydeder ve bir hikâye anlatır: Güya Taçlı Hanım, savaş esnasında Şah'ın yaralandığı veya öldüğü haberi yayılınca bizzat savaşa dahil olur; Şah onu görünce durumun zor olduğunu, savaş meydanını terk etmesini ister, o da bunun üzerine Çaldıran'dan ayrılır. Savaşı kaybeden ve hızla Dergezin'e çekilen Şah, ertesi gün sabah eşi Taçlı Hanım'ı sorar. Gelmediğini, Tebriz'e gitmiş olabileceğini söylerler. Şah da hemen Tebriz'e adamlar göndererek durumun araştırılmasını ister. İkinci gün Taçlı Hanım'ın Tebriz'de olmadığı haberi gelir. Bunun üzerine Şah derin bir teessüre kapılıp *"Eğer namusumuz Kayser'in eline düştüyse, bize yaşamak haram olur; ocağımız ortadan kalkar"* diye yakını. Derhal Durmuş Han Rumlu'yu, Taçlı Hanım'ın bulunması için görevlendirir. Bu sırada savaş meydanından yaralı çıkan ve nereye gittiğini bilmeden at sürmekte olan Taçlı Hanım, Şah Hüseyin İsfehanî ile karşılaşır. Bu adamın yardımıyla Şah İsmail'in yanına gider (Anonim 1363/1989: 494-501).

Safevî kaynaklarının suskunluğuna rağmen Osmanlı kronikleri Taçlı Hanım'ın savaş meydanında olduğunu ve Osmanlı askerleri tarafından esir edildiğini kaydetmektedirler (Tansel 1969: 62 vd.)¹⁰. Celalzâde, Çaldıran savaşında sadece Taçlı Hanım'ın değil çok sayıda kadının ele geçirildiğini büyük bir övünç içinde anlatır, kadınların vasıflarını sayarken onların güzelliklerini ön plana çıkarır (Celalzâde Mustafa, 1990: 381). Anonim Tevarih-i Al-i Osman

⁹ "Şah Tebriz'e döndü. Bu sıralarda ümera ve sipahi etrafa dağılmıştı. Toplanmaya başladılar. Taçlı Hanım da bu esnada Hoy'a gitmiş ve Hoy Meliki'nin evinde kalmıştı. O da Tebriz'e geldi. Şah bu durumdan çok memnun olup Hoy Meliki'ne makamlar verdi." (Hurşah b. Kubad el-Hüseynî 1379/2001: 70)

¹⁰ Ayrıca bu makalede zikredilmeyen referanslar için aynı kitabın 246-262 numaralar arasındaki dipnotlara bakınız.

ise Şah İsmail'in eşlerini savaş meydanında bırakarak kaçtığını söyledikten sonra, onun eşlerinden birinin Osmanlıların eline geçtiğini nakleder, ancak bu hanımın ismini vermez (Tevarih-i Al-i Osman 1992: 136)¹¹. Şükrî-i Bitlisî, Şah İsmail'in karısının zırhlar içinde olduğunu, savaş meydanında ordunun merkezinde bulunduğunu nakleder (Şükrî-i Bitlisî 1997: 175). Keza Sucudî de çok güzel kızların Osmanlıların eline geçtiğinden bahseder (Çuhadar 1988: 55). Buna göre Çaldıran savaşında ele geçen esirler arasında çok sayıda kadın da bulunuyordu (Tansel 1969: 62 vd.). Bu husus, savaşa girecek olan askerleri cesaretlendirme arzusundan çok; Safevîlerin askerî yapısından kaynaklanıyordu. Bilindiği gibi, Safevî ordusu bütünüyle Kızılbaş Türkmenlerden oluşuyordu ve hemen hepsi aşiret reislerinin idaresi altında savaşa katılıyordu. Türkmenler sefer esnasında aileleriyle birlikte hareket ediyorlardı. Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'i ziyaret eden J. Barbaro bu duruma bizzat şahit olmuş, ailelerin orduda bulunmasının hareket kabiliyetini kısıtlamadığını, hatta şaşılacak derecede hızlı hareket ettiklerini anlatmıştı (Barbaro 2005: 82 vd.). Safevîlerin, Akkoyunlu Türkmenlerine dayandığı göz önünde bulundurulduğunda Çaldıran savaşında çok sayıda kadının ve çocuğun bulunduğu ve bunların bir kısmının esir edildiği yolundaki bilgilerin yanlış olmadığı ortaya çıkar.

Taçlı Hanım'ın esareti konusunda hem fikir olan Osmanlı kronikleri, onun akıbeti hususunda birbiriyle uyuşmayan bilgiler nakletmektedirler. Celalzâde, Taçlı Hanım'ın yakalanıp Sultan Selim'in huzuruna getirildiğini, bu sırada huzurda bulunan Kadiasker Tacizâde Cafer Çelebi'ye verildiğini, Taçlı Hanım'ın Anadolu vilayetlerinde yerleşip kaldığı bilgisini vermektedir (Celalzâde Mustafa, 1990: 381)¹². Haydar Çelebi Ruznâmesi'nde Çaldıran savaşında ele geçirilen esirlerin muayenesi esnasında altın sırmalı elbiseler giymiş olan bir kadının yakalandığını, tahkik edilince onun Şah İsmail'in karısı olduğunun anlaşıldığını, daha sonra Cafer Çelebi'ye verildiğini naklediyor; ancak kadının ismini zikretmiyor (Haydar Çelebi ? : 77). Tarihçi Lütflü de hanımın Tacizâde'ye verildiği bilgisini tekrarlıyor (Lütflü Paşa 2001: 218). Zaim Mir Mehmet Katibî'ye göre ise Tacizâde Cafer Çelebi kendisine emanet edilmiş olan hanımı nikâ-

¹¹ "İkinci vaktinde Şah İsmail münhezim olup cem'î esbabın ve hazinesi ve avretlerin ordusunda bırakıp Tebriz canibine kaçtı. Ordusun yağma ve talan ettiler. Şah İsmail'in bir avretin dahi tuttular."

¹² Evliya Çelebi de Taçlı Hanım'ın üç yüz kadar cariyesiyle birlikte Tacizâde'ye emanet edildiğini kaydediyor. (Evliya Çelebi 2007: X/61, 359); Tansel, Osmanlı kroniklerine dayanarak onun Anadolu'da kaldığını kesin bir dille kabul ediyor. (Tansel 1969: 61).

hına alarak Sultan Selim'in hışmına uğramıştır (Tansel 1969: 62; Alî 1997: II/1120; Taşköprüzade 2007: 252)¹³.

Öte yandan gerek Celazâde "Tabakatü'l-Memalik" adlı eserinde, gerekse Alî, "Kühü'l-Ahbar" da Taçlı Hanım'ın hem yakalanışı hem de akıbeti hakkında Tacizâde ile ilişkilendirilen hikâyenin dışına çıkarak, onun Mesih Paşazâde tarafından yakalandığını –ya da yakalanıp Mesih Paşazâde'ye teslim edildiğini- savaş gecesi Mesih Paşazâde'nin misafiri olduğunu, ertesi gün onun izniyle serbest kalıp hızlı bir şekilde Hoy'a ulaştığını naklediyorlar. Böylece hiç olmazsa Taçlı Hanım'ın Hoy yakınlarında Şah İsmail'in adamlarına kavuştuğu ve kocasının yanına gittiği bilgisi ile Safevî kroniklerine yaklaşıyorlar (Alî 1997: II/1103, 1104, 1107; ayrıca Tansel 1969: 62'de 261 numaralı dipnota bakınız.)¹⁴. Ancak onların bu bilgiyi Hoca Sadeddin Efendi'den aldıkları anlaşılıyor. Keza, Müneccimbaşı da savaşta ele geçirilen kadınlardan bahsederken, Şah İsmail'in Bihrûze adlı eşinin esir edildiğini bildiriyor ve kendi döneminde de Taçlı Hanım'ın yakalandığına dair meşhur bir hikâye bulunduğunu, ancak bunun asılsız olduğunu söylüyor. O, bu konuda Hoca Sadeddin Efendi'nin verdiği bilgilerin muteber olduğuna dikkat çekerek ondan geniş bir alıntı yapıyor (Müneccimbaşı Ahmed Dede ? : II/165, 166). Şu halde Hoca Sadeddin Efendi'nin naklettiği bilgiler diğer Osmanlı tarihçilerine göre daha muteber olması gerekir. Çünkü Hoca Sadeddin Efendi Osmanlı ordusunda bulunan Babası Hasan Can ile Safevî ordusunda yer alan dedesi İsfahanlı Hafız Muhammed'den iki farklı hikâye dinlemiştir. Bu hikâyeler aslında hem Osmanlı hem de Safevî tarihleri tarafından nakledilen ve tekrarlanan bilgiler ile örtüşmektedir. Hoca Sadeddin'in dedesinden naklettiği hikâyeye göre, Şah İsmail savaş meydanını terk ettikten sonra Muhammed Hafız İsfahanî ve yoldaşları da Çaldıran ovasından ayrılmışlar, Tebriz yakınlarında rastladıkları Kızılbaşlardan Şah'ın durumunu sormuşlar; onlar da Şah'ın iyi olduğunu fakat Taçlı Hanım'dan haber alınmadığını söylemişler. Daha sonra yolda Helvacıoğlu Hüseyin Bey ile karşılaşmışlar, o, Şah'ın yaralı olduğunu, Taçlı

¹³ S.Tansel, A.g.e., s. 62, 261 numaralı dipnot. Tacizâde'nin idamı hususunda kaynaklar tam açık değildir. Genel kabule göre, Çaldıran seferi dönüşünde padişah, Yeniçerilerin kışkırtılmasına ve ordunun ifsadına sebep olanların araştırılmasını istemiş, Tacizâde Cafer Çelebi, İskender Paşa ve Sekbanbaşı'nın isimleri verilmiş, bu suçta istinaden idam edilmiştir. *Kühü'l-Ahbar*, c. II, s. 1120. Taşköprüzâde onun idamı hususunda "...Ancak, burada açıklaması uzayarak kitabın maksadından sapmasına yol açacak bir olay yüzünden katlini emretmişti." diyerek ölüm nedenini izah etmemiştir. (Taşköprüzâde 2007: 252).

¹⁴ (Tansel 1969: 65'de 261 numaralı dipnota bkz)

Hanım'ın bulunamamasından dolayı derin üzüntü duyduğunu, kendisini de Taçlı Hanım'ı aramakla görevlendirdiğini anlatmış. Hafız Mehmed ve yoldaşları Tebriz'e gidip gizlenmişler. Sonraları Taçlı Hanım'ın kaçarak Hoy Meliki'ne vardığını, onun da aceleyle Şah İsmail'e ulaştırdığını duymuşlar (Hoca Sadeddin 1979: IV/211 vd.). Bu hikâye, Alî tarafından da yine Molla Muhammed İsfahanî'ye dayandırılarak anlatılır (Alî 1997: II/1105, 1106).

Burada nakledilen bilgiler, yukarıda da izah edildiği gibi Safevî kaynaklarında nakledilenler ile hemen hemen aynıdır. Ancak savaşın sona ermesi ve Safevî ordusunun dağılması ile Taçlı Hanım'ın kaybolup bulunması arasındaki bir veya iki günlük boşluk tam olarak doldurulamamaktadır.

Hoca Sadeddin'in naklettiği ikinci hikâye ise Sultan Selim'in mutemet adamlarından babası Hasan Can'a ait. Tarihçimizin "Rahmetli Babam kimi doğru haber vericilerden anlatırdı ki" diye başladığı hikâyesinde Taçlı Hanım'ın savaşın en kızgın zamanında Mesih Paşazâde'nin eline geçtiğini, onun çadırında bir gece saklandığını, yanında bulunan "Lal-i Böğrek" diye bilinen mücevheriyle beraber diğer değerli ziynetlerini verip azat olmak için yalvardığını, nihayet Mesih Paşazâde, onun durumuna acıyarak serbest bıraktığını naklediyor (Hoca Sadeddin 1979: IV/211 vd.).

İkinci hikâyede yer alan Taçlı Hanım'ın mücevherleri hususu Osmanlı arşiv vesikalarının da doğrulanmış olması; hakikaten böyle bir olayın varlığını kanıtıyor (Uzunçarşılı 1959: 92/613).¹⁵ Bir farkla ki vesikada mücevherlerin vasıfları tanımlanırken "Lal-i Böğrek" in adı zikredilmemektedir. Bu mücevher Akkoyunlu sultanlarının hazinesine ulaşmış nadir ve şöhretli taşlardan biriydi. Akkoyunluların inkırazı sırasında Emir Han Musullu'nun eline geçmiş olmalı ki o, Şah İsmail'e itaatini bildirdiği sırada bu taşı da yanında getirmiş ve Şah'a sunmuştu (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 123; Abdi Beg Şirazî 1369/1991: 45; Kadı Ahmed 1359/1971: I/91)¹⁶. Anlaşıyor ki, taşın şöhreti Osmanlı sarayına kadar ulaşmıştı. Bununla birlikte Hoca Sadeddin, kendi döneminde duyduklarının veya kitabına kaynak olan diğer tarihlerin tesiri ile

¹⁵ "Bir çift salkımlı ve taşları büyük küpe, 36 tane armut biçiminde kullanılmamış ve 24'er tane iki takım kol incileri ve yine dörder taneden iki takım halhal incileri, bir tane altın kaplı, altın yazılı, altın işlemeli yeşim taşı, bir tane bazubend, bir altın firuze taşı yüzük, bir altın mühür, bir tane yirmi beş düğmeli ama düğmeleri dikilmemiş zerbaft kaftan, iki tesbih." (Uzunçarşılı, 1959: 92/613)

¹⁶ "Emir Han Musullu il ve ulusuyla dergaha geldi. Şah'a bağlılığını bildirdi. Deve Gözü diye bilinen bir taşı hediye getirdi." (Abdi Beg Şirazî 1369/1991: 45); "Emir bu gelişinde biri Lal-i Böğrek olmak üzere iki kıymetli taş hediye etti. Bunlar padişah hazinesine aitti. Şah bunların parçalanmasını emretti." (Kadı Ahmed 1359/1971: I/91)

olsa gerek Tacizâde'ye nikâhlandığı meselesini tekrarlıyor; hatta Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim'e elçi göndererek Taçlı Hanım'ın serbest bırakılması için ricada bulunduğunu naklediyor (Hoca Sadeddin 1979: IV/230).

Oysa Safevî kaynaklarından anlaşıldığına göre Taçlı Begüm, Çaldıran savaşından sonra Şah İsmail ölünceye kadar onun yanında idi. Hattâ, Tahmasb'ın hükümdar olması hususunda etkin rol oynamış; Şah'ın ölümünden sonra ülkede karışıklık çıkmasına mahal vermemek için henüz 13-14 yaşlarında olan Tahmasb'ın elinden tutarak bizzat getirip tahta oturtmuştur (Kadı Ahmed 1359/1971: I/155). Bu yönüyle, gerek haremde gerekse saray bürokrasisi üzerinde etkinliğinin devam ettiği görülmektedir (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 122, 147)¹⁷. Nitekim, 1526'da Ustaclu, Rumlu ve Tekeli Türkmenlerinin birbirleriyle mücadelesinin kızıştığında Çuha Sultan-ı Tekelü, Şah Tahmasb'ın Ustaclulara yakınlığını bildiğinden Taçlı Begüm'den yardım istemiş, ancak istediğini elde edememişti (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 157). Keza, İbrahim Paşa'nın ikinci defa Tebriz üzerine yürüdüğü esnada Tebriz boşaltılmış, Taçlı Begüm de güvenli bir yere nakledilmişti. Bu esnada onun İbrahim Paşa'ya elçi ve hediyeler gönderdiği; ancak Paşa'nın bunu dikkate almadığı tespit olunuyor (Tahmasb-ı Safevî 2001: 27).

Taçlı Hanım'ın ömrünün sonlarına doğru gözden düştüğü ve adeta yalnızlığa itildiği tespit olunmaktadır. Bu durum şüphesiz haremdeki rekabetten kaynaklanmıştı. Tahmasb'ın saltanatının 16. yılında Tebriz'de veba ortaya çıkmış, saray mensupları şehri boşaltmıştı. Bu esnada Taçlı Hanım kasıtlı olarak Tebriz'de bırakılarak âdeta ölüme terk edildi. Çünkü, haremde ortaya atılan dedikoduya göre Taçlı Hanım, Şah Tahmasb'ın annesini zehirlemek istemişti. Veba tehlikesi geçtikten sonra Tebriz'e dönen Şah, kızlarının tesiri ile Taçlı Hanım'ı haremde çıkarıp, Şiraz'a gönderdi. O, haremde iftira ile çıkarılmış olmasından duyduğu üzüntü ve ilerlemiş yaşına rağmen deve sırtında yaptığı uzun yolculuk sonucu Şiraz'a varınca hastalanıp kısa süre sonra vefat etti (H. 946/M. 1539-40). Bibi Duhteran mezarlığına defnedildi (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 191; Kadı Ahmed 1359/1971: I/289-290; Hurşah b. Kubad

¹⁷ "Tahmasb tahta oturduğunda henüz çocuk idi. Haremde ise Taçlı Hanım'ın sözü geçiyordu ve gece-gündüz Tahmasb'ın hizmetinde idi." (Budak Münşî Kazvinî 1378/2000: 147); "Bu kadın Şah'ın ölümünden 15 yıl sonra bile Şah Tahmasb üzerinde etkili oldu." (Hurşah b. Kubad el-Hüseynî 1379/2001: 28). Şah Tahmasb'ın kardeşi Sam Mirza Özbeklere karşı başarısızlığa uğrayınca derin bir utanç içine düşmüş, Tahmasb onu teselli ettikten sonra hareme götürmüş, o burada Begüm'ü görünce rahatlamıştı. (Şah Tahmasb-ı Safevî 2001: 27).

el-Hüseynî 1379/2001: 28)¹⁸. Kadı Ahmed Kumî, onun gelirlerinin tamamını hayır işlerinde harcanmak üzere vakfettiğini kaydetmektedir (Kadı Ahmed 1359/1971: I/190).

Görülüyor ki, Taçlı Hanım Çaldıran savaşında yer almış ve Osmanlıların eline esir düşmüştür. Ancak, onun esaretinin bir günden fazla sürmediği anlaşılıyor. Bununla birlikte Osmanlı kaynaklarında Safevîlerin/Kızılbaşların eşlerinin Osmanlı askerleri tarafından esir alınması, onların namusunun değersiz hale gelmesi şeklinde anlatılır. Böylece Şah İsmail'in değil ülkenin kendi namusunu bile koruyamayacak kadar zayıf bir hükümdar olduğu imajı kuvvetlendirilmeye çalışılır. Gerçekten de daha savaş başlamadan önce Osmanlı Sultanı Selim'in, Şah İsmail'e gönderdiği mektubunda, ülke topraklarının Sultanların nikahlı karısı gibi olduğu hatırlatıldıktan sonra, kendisinin ordusuyla birlikte Safevî topraklarını tepelediği, birazcık namuslu olan birinin buna tahammül edemeyeceği, Şah'ın böyle bir duruma nasıl katlandığı sorulmuştu. (İdris-i Bitlisî 2001: 152)¹⁹

Savaşın sonunda çok sayıda kadının esir edilmesinin sık sık vurgulanması da bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Hatta bu anlayışın etkisini uzun süre devam ettirdiği anlaşılıyor. Sonuç olarak, Taçlı Hanım'ın Osmanlılara esir düştüğüne dair hikâyeler, yüzyıllar sonra bile Osmanlı sarayında bilinen ve konuşulan konulardan biriydi. Evliya Çelebi, Bitlis'e yapılan taarruzları anlatırken Çaldıran savaşında Taçlı Hanım'ın esir düşmesine atıf yaparak, Bitlis ahalsine yapılan kötülüklerin ve rezilliklerin, Çaldıran savaşında eşi Osmanlıların eline düşen Şah İsmail'e bile yapılmadığını ifade etmektedir (EvliyaÇelebi 2001: IV/161). Keza, Selanikî'nin naklettiğine göre; 1568'de Tahmasb'ın elçisi olarak Edirne'ye gelen Şah Kulu'nun, ince söz söylemesini çok iyi bilmesinden dolayı Rumili Beylerbeyi'si Şemsî Ahmet Paşa hiçbir sözün altında kalmaması tembihi ile onu karşılamaya gönderilmişti. Şah Kulu, kendisini karşılamaya gelen Osmanlı askerleri için: "Vallahi bu askerlerin süsü ve gösterişi tıpkı düğün alayı gibi." deyince Şemsî Ahmet Paşa: "Evet Çaldıran'dan gelin getiren bu alaydır" diye cevap vermişti (Selanikî Mustafa Efendi 1999: I/70).

¹⁸ "Şiraz'da vefat etti." (Kadı Ahmed 1359/1971: I/289, 290); "İstahr'da öldü." (Hurşah b. Kubad el-Hüseynî 1379/2001: 28).

¹⁹ "... Padişahların taht-ı tasarruflarında olan memleket menkuhası mesabesinde. Rucûliyetten hokkası ve fütüvvetten behresi belki derununda fi'l-cümle zehresi olan kimesne kendüden gayri bir kimse ona taarruz ettiğinde tahammül etmek ihtimali yoktur." (İdris-i Bitlisî 2001: 152)

KAYNAKLAR

ABDİ BEG ŞİRAZÎ (1369/1991): *Tekmiletü'l-Ahbar*, (neşr. Abdülhüseyn Nevaî) Tahran.

ALÎ (1997): *Kühü'l-Ahbar*, c.I-II, (haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Kayseri.

ANONİM, *Alem-Ara-yı Şah İsmail* (1349/1971): (neşr. Asgar Muntazer Sahib), Tahran.

ANONİM, *Alem-Ara-yı Safevî* (1363/1989): (neşr. Yedullah Şükri), Tahran.

Anonim Tevarih-i Al-i Osman-Giese Neşri (1992): (haz. Nihat Azamat), İstanbul.

BARBARO, Josaphat (2005): *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, (çev. Tufan Gündüz), İstanbul.

BUDAK MÜNŞİ KAZVİNÎ (1378/2000): *Cevahirü'l-Ahbar*, -Karakoyunlulardan 984 yılına kadar olan bölüm- (neşr. Muhsin Behram Nejad) Tahran.

CELAZÂDE MUSTAFA (1990): *Selimnâme*, (haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar) Ankara.

ÇUHADAR, İ. Hakkı (1988): *Sucûdî'nin Selim-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri.

EVLİYA ÇELEBİ (2001): *Seyahatnâme*, c. IV, (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), İstanbul.

EVLİYA ÇELEBİ (2009): *Seyahatnâme*, c. X, (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), İstanbul.

GÜNDÜZ, Tufan (2006): *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Agiolello, *Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri*, (çev.) İstanbul.

GÖKYAY, Orhan Şaik (1985): *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul.

HAYDAR ÇELEBİ RUZNÂMESİ (Tarihsiz): (haz. Yavuz Senemoğlu), İstanbul.

HİNZ, Walter (1992): *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Olarak Yükselişi*, (çev. Tefik Bıyılıoğlu) Ankara

HOCA SADEDİN (1979): *Tacü't-Tevarih*, c. IV, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara.

HURŞAH B. KUBAD EL-HÜSEYNÎ (1379/2001): *Tarih-i İlçi-yi Nizamşah*, (Neşr. Muhammed Rıza Nasırî-Koiçi Haneda), Tahran.

- İDRİS-İ BİTLİSÎ** (2001): *Selim Şah-nâme*, (trc. Hicabî Kırlangıç), Ankara.
- İSKENDER BEY TÜRKMEN** (1377/1999): *Alem-Ara-yı Abbasî*, (neşr. Muhammed İsmail Rızvanî) Tahran, c. I-III.
- KADI AHMED B. ŞEREFEDDİN EL-HÜSEYN EL-HÜSEYNÎ EL-KUMÎ** (1359/1971): *Hülasatü't-Tevarih*, (neşr. İhsan İşrakî) Tahran.
- LÜTFİ PAŞA** (2001): *Tevarih-i Al-i Osman*, (haz. Kayhan Atik), Ankara
- MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE** (Tarihsiz): *Müneccimbaşı Tarihi-Sahaifü'l-Ahbar fî Vekayü'l-Asar*, c. I-II, (trc. İsmail Erünsal), İstanbul, Kervan Matbaası
- ŞAH TAHMASB-I SAFEVÎ** (2001): *Tezkire*, (trc. Hicabi Kırlangıç), İstanbul.
- SELANİKÎ MUSTAFA EFENDİ** (1999): *Tarih-i Selanikî*, c. I-II, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara. TTK yayını.
- ŞÜKRÎ-İ BİTLİSÎ** (1997): *Heşt-i Behişt*, (neşr. Mustafa Argunşah), Kayseri.
- TAŞKÖPRÜZADE** (2007): *Eş-Şakaiku'n-Numaniyye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniye "Osmanlı Bilginleri"*, (trc. Muharrem Tan), İstanbul.
- TANSEL**, Selahattin (1969): *Yavuz Sultan Selim*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI**, İsmail H. (1959): *Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanım'ın Mücevheratı*, *Bellekten*, c. XXIII, sayı 92, Ankara, TTK yayını.

ALİ BABA EFENDİM MEDET

Geldim dergahına niyaz eyledim
Medet Ali Baba efendim medet
Verdin aşkı düvazımam söyledim
Medet Ali Baba efendim medet

Muhâmmed Ali'dir dilde zikirim
Ervahı bozuğa lanet okurum
Dergahında yolun sürmek fikirim
Medet Ali Baba efendim medet

Darda kalanların carına koşan
Gerçeğe Hû deyip cemlerde coşan
Velayet sırrından gösterdin nişan
Medet Ali Baba efendim medet

Ali Baba'nın dergahına varalım
Oniki imamın yolun sürelim
Muhabbetle Muhammed'e erelim
Medet Ali Baba efendim medet

Sivas vilayeti vatanın yurdun
Fakire yetime bir vakıf kurdun
Talip eyledin de yolunu sürdün
Medet Ali Baba efendim medet

Kıymetin bilmeyen tekkeye konmuş
Kurduğun vakfın harabe olmuş
Evladının benzi sararmış solmuş
Medet Ali Baba efendim medet

Ehlibeyt yolunda kuralım bazar
Bütün insanlığa sunalım hazar
AŞIK KUL TAHİR'e eyle bir nazar
Medet Ali Baba efendim medet
Medet Ali Baba Sultanım medet

Ali Baba Sultan Evlatlarından AŞIK KUL TAHİR